

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING OG'ZAKI VA YOZMA NUTQINI RIVOJLANTIRISH USULLARI

Meretgeldieva Aygul

NDPI Boshlang'ich ta'lim fakulteti 3-kurs talabasi

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.8166639>

ARTICLE INFO

Received: 14th July 2023

Accepted: 19th July 2023

Online: 20th July 2023

KEY WORDS

Og'zaki va yozma nutq, savod o'rgatish, nutq o'stirish, grammatika va to'g'ri yozish.

ABSTRACT

Ushbu maqolada shular bayon qilinadiki, og'zaki va yozma nutqning farqlari, uni o'stirish usullari, qayta hisoblash va uning o'ziga xos talablari, og'zaki va yozma nutqning boshlang'ich sinf o'quvchilarning rivojlanishiga ta'siri haqida so'z yuritiladi.

Ma'lumki, odam hamisha o'zining og'zaki va yozma nutqi takomili bilan qiziqib kelgan. Hamda uning qanday kamol topishi haqida ham bosh qotirganlar. Aynan nutqiy imkoniyatlari orqali inson o'z ichki olamini, tuyg'ularini to'kis namoyon etadi. Adabiyot esa inson nutqining injaliklarini, badiiyligini, tozaligi takomilini ta'minlaydi. Odamning nutqi uning saviyasi, bilimlilik darajasi, fikrlash jarayoni va o'ziga xos jihatlari tizimini namoyish etadi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi adabiy ta'lim amaliyotida o'quvchilarning ijodiy nutqiy faoliyatini tizimga solish uchun har xil metod va usullardan foydalanishi mumkin. O'qish darslarida nutq o'stirishning asosiy yo'nalishlaridan biri matnning o'quv tahlili bo'lib, u har xil nutqiy vaziyatlarni hosil qilish, dialogik muloqot uchun vaziyat yaratish, adabiy mavzularda monologik nutq turlaridan foydalanishga o'rgatish orqali amalga oshiriladi. O'quvchilar nutqining rivojlanganligini tekshirish mezonlari faol leksika, terminologiya, tasviriy ifodalarga egalik, nutqni mazmunli, ma'lumotlarga boy qilish, chiqishlarni mantiqiy aniqlik va xulosalarning mustaqilligi bilan boyitish va hokazolar bilan belgilanadi. Kichik o'quvchilarning yozma va og'zaki nutq darajasi bugungi kunda nafaqat metodik yoki pedagogik, balki jamiyat miqyosidagi ijtimoiy muammolardan biri bo'lib turibdi.

Birinchi sinfga kelib, bola og'zaki nutqni yaxshi biladi, so'zlarni erkin talaffuz qiladi va muloqot jarayonida so'zlarning ibora ichidagi joylashuvi haqida o'ylamaydi. Bu eng rivojlangan va normativ hisoblanadi. Yozma nutqda har bir iboraning qurilishi alohida e'tiborga loyiqdir. Yozma nutqni o'rgatish unga qo'yiladigan yuqori talablar bilan bog'liq: bayonot tuzilishining ravshanligi, fikrning asosiligi, so'zlarni, jummalarni, tilning ifoda vositalarini ishlatishda aniqlik. O'qituvchi o'quvchilarning izchil nutqini shakllantirish ustida ishlaganda nafaqat og'zaki nutqqa asoslangan yozma nutqni rivojlantirishga, balki muvaffaqiyati nutq motivatsiyasi bilan bevosita bog'liq bo'lgan maxsus og'zaki mashqlarga ham e'tibor berishi kerak. O'quvchilarning nutqini rivojlantirish maktabning umumiy nutq uslubiga, o'qituvchilarning o'quvchilarni nutqiy faoliyatga qanchalik faol jalb etishiga bog'liq. Og'zaki nutq tez reaksiyaga kirishishni, kerakli so'zni topa bilish – uni aniqlashtirish,

sinonimlarni yig'ish va hokazolarni talab qiladi. Agar o'quvchining faol so'z boyligi ibtidoiy bo'lsa, o'z fikrini ifodalash uchun so'z yetarli bo'lmaydi. Uni kengaytirish kerak - yuqori sinflarda va muddatlar, kitob navbatlari hisobiga. Bu nafaqat so'zlarni topish, balki ularni bog'lash ham kerak. Bu mahorat rus tilining grammatik tuzilishini o'zlashtirishni o'z ichiga oladi. 4-7-sinflarda izchil nutqni rivojlantirishning asosiy shakli qayta hikoya qilishdir. Nutq har doim tinglovchiga qaratilgan. Ma'ruzachi tinglovchining reaksiyasini oldindan bilishi va tezda javob berishi kerak. Og'zaki taqdimotning o'ziga xos syujeti, fikrning rivojlanishi, avj nuqtasi va xulosasi bo'lishi kerak. Xabarda ortiqcha narsa bo'lmasligi kerak. Bu mantiqiy, nutq ifodali bo'lishi kerak. Ish shakllari - ifodali o'qish, takrorlash, yodlash, mulohazalar bilan ishlash, matnlarni, ma'ruzalarni, nutqlarni taqqoslash. Har doim bolani bayonot berishga, uni suhbatga chaqirishga undash kerak, chunki uning monolog nutqi hali rivojlanmagan. Bola "atrof-muhitni so'z bilan ifodalashdan ko'ra ko'proq narsani tushunadi". Biror narsani aytmoqchi bo'lib, u shoshib, bir syujetdan ikkinchisiga sakrab o'tadi, shuning uchun uning taqdimoti unchalik tushunarli bo'lmaydi. O'qitishning o'zi odatda xatolarini sezmaydi. U o'z fikrlari va his-tuyg'ularini ifodalash uchun eng yaxshi vositalarni topganiga amin. Buning sababi, ichki nutqida uning barcha takliflari u uchun yetarli va tushunarli bo'ladi.

Insonning so'z boyligi qanchalik boy bo'lsa, u o'z fikrlarini shunchalik original, ifodali yetkazib beradi. Bolalar lug'ati tadqiqotchilari uning qashshoqligini ta'kidlaydilar, hajmi 3-7 ming so'zni tashkil qiladi. Natijada, bolalarning katta qismining bayonotlari ifodasizdir. Ular uslubiy birlikning buzilishi, badiiy tavsifda majoziy ma'noga ega so'zlarning deyarli to'liq yo'qligi bilan tavsiflanadi.

Boshlang'ich sinf darslarida o'qituvchi bolalarning so'z boyligini boyitish ishlarini olib boradi, til tuyg'usini rivojlantiradi, jonli, obrazli gapirishga intiladi. O'quvchilar lug'atiga oid ishda markaziy, tizim tuzuvchi tushuncha tilning funksional uslublari tushunchasidir. Og'zaki va yozma shaklda adabiy til beshta uslub bilan ajralib turadi: so'zlashuv, ilmiy, rasmiy ish, jurnalistik. Uslubni his qilish, uning xususiyatlarini bilish o'quvchilarga u yoki bu nutqiy vaziyatni o'z vaqtida to'g'ri baholash imkonini beradi. Maktab o'quvchilarining matn haqidagi g'oyalarini shakllantirish izchil nutqni tahlil qilishning barcha jihatlariga murojaat qilish imkonini beradi: mazmunli, tarkibiy, lingvistik. Matn nazariyasiga tayanish talabalarga izchil bayonotlar qilishda ko'proq yo'naltirilgan va samarali ko'nikmalarni rivojlantirishga imkon beradi, bu esa kichik yoshdagi o'quvchilarning yozma ishlari sifatini yaxshilashga yordam beradi.

References:

1. Q.Husanboyeva, M.Hazratqulov, Sh.Jamoldinova "Boshlang'ich sinflarda adabiyot o'qitish metodikasi" kitobi. Toshkent-2020
2. Maltseva. K.V "O'qivchilarning og'zaki nutqini rivojlantirish" kitobi. Kiev 1987
3. fayllar.org